

Az itt következő megjegyzések természetesen nem lépnek fel az-
zal az igényel^l, hogy a főkérdést és pláne annak részleteit kimerít-
sék. Egy gyors elolvasás után létrejövő benyomások megrögt^zítéséről
~~van~~ szó. E megjegyzésekben természetesen arra koncentrálok a figyelmet,
ahol lényegében nem értek egyet, amivel egyetértek, vagy ahol csak ár-
nyalati különbségek vannak, halogatással mellőzöm.

Azonban szükségesnek tartom kijelenteni, hogy az általános vonal-
lal, a szematizmus tartalmi, eszmei tartalmi alapjával egyetértek. Persz^e
azt hiszem, hogy ezt nem csak nálunk alapja a szematizmusnak, hanem
általános jelenség. E helyes vonal konkrét keresztülvitelében azonban
szerintem komoly hibák és hiányosságok vannak, amelyek közül itt csak
azokat sorolom fel, amelyeket az első elolvasás után legfontosabbaknak
tartok.

szerepel

1. Egyáltalában nem ~~szerepel~~ az "apparátus" /lektorok, kiadók,
népművelési minisztérium, dramaturgok stb./ szerepe a szematizmus
kiirthatatlanságában, és az ellene induló harc eltorzulásában. Itt
tarni kellene a most lefolyt orosz dramaturgiai vitából, mely a
dramaturgiai szematizmus ellen folyt /konfliktusnélküli dráma/ és ahol
ez a kérdés nagyonis az előtérben áll. Döntő jelentőségű kérdések mint
a negatív alakok szerepeltetése és aránya, a jó és a jobb állítólagos
harca stb. ilyenmódon teljesen kiesnek, pedig ~~szerepel~~ a jó és
a rossz harcának szematikus pótlása itt is felmerül /lásd 41. Sarkadi
drámájáról/. Az orosz vitában egy olyan neves író, mint Virta, vallo-
mást tesz arról, milyen káros befolyást gyakorolt az "apparátus" az ő
drámairói fejlődésében. Cikkében felmerül az a nagyon fontos kérdés is,
hogy ez a nyomás az írókban - még egy olyan neves íróban, mint Virta is^v.
egy bizonyos "belső cenzurát" vált ki, t. i. ~~egy~~ kísérletet eleve alkal-
mazkodni ezekhez az igényekhez, önmagá^{kat} elhíttetni, hogy ezek a köve-
telések jogosak. Természetesen helyesnek tartom, hogy Virtát alkalmazko-
dásáért élesen megkritizálták, de ez a kritika és önkritika nem tünteti
el a világból a fennálló tényt. És hogy ez a tény nálunk is létezik,

saját példámon tudom tanusítani. A Szikra lektorátusa például utolsó könyvénél azt kívánta, hogy Fagyev regényének elemzéséből ~~g~~ hagyjam ki azt, hogy Lewinsohn zsidó és hogy velex szemben itt-ott antiszemita hangulatok nyilvánulnak meg. Ha a lektorátus ezt meri tenni egy elismert írónál, akiről pláne ~~közismert~~ közismert, hogy pokrócgorombán védekezik az ilyenek ellen - mi történik kevésbé elismert és ideológiailag kevésbé szilárd alapokon álló írókkal? Véleményem szerint ez elől a kérdés elől most már, az orosz vita után, nem térhetünk ki többé.

2. Rendkívül hiányos a kritika kritikája. A felhozott példák nem tipikusak. ~~Nem~~ Nem helyes például Mészároost kiemelni, akinél az egyetlen kísérlet történt a sematizmus tartalmi és formai elemeinek összefüggését felderíteni. A kompozíció "zsufoltsága" például szerintem tartalmi, világnézeti kérdés: a téma világnézeti tartalmának sematikus feldolgozásából jönnek létre azok a felesleges figurák /Fagyev~~v~~ kijelentése szerint/, és helyzetek, amelyek ezt a zsufoltságot okozzák. Még kevésbé tipikus - egészen más okokból ~~Keszi~~. És nem lehet szerintem egyszerűen elsiklani afölött, hogy a Szabad Nép kritikáiban is olykor olyan szellem nyilvánul meg, mely alátámasztja a sematizmust. Ez a szellem, mint kritikai szellem, akkor is bírálendő és felszámolandó, ha a kritikusnak a konkrét mű elítélésében igaza is van. Én például nem láttam Sarkadi darabját, nem tudom tehát mennyire van igaza a Szabad Nép kritikájának, indokolása azonban sok helyen helytelen és a sematizmust elméletileg alátámasztó. Például ha a párttitkár jellemzését azért tartja nem sikerültnek, mert "egész politikai tevékenységére jellemző valami rideg, kívös, az embereket figyelemben nem vevő, tehát nem kommunista vonás". Szeretném a szervező bizottságot megkérdezni, lehetséges volna-e minden ilyen párttitkárt, akinek ezek a hibái, azonnal leváltani? Itt is, figyelembe kellene venni a most lezajlott szövegvitát. Ott is azzal ütöttek egyon minden merészebb kezdeményezést, hogy az illető alapvonás stb "nem tipikus". Itt egyrészt a bürokratikus túlzott óvatosság, felelősség alól való kibuvás jelentkezik, másrészt a naturalizmusból származó elméleti hiba, hogy a tipikus egyenlő az átlagossal, vagy pláne az^{ot} amit mint átlagnak kívánatosnak tartanak.

3) Ami az elvi részt illeti, ismétlem, teljes mértékben helyeslem a szematizmus elleni harc súlypontját az eszmei tartalom elmélyítésére helyezni. A tervezet~~x~~ elvileg általánosságban azt is helyesen látja, hogy a formaproblémákat innen kell és csak innen lehet megragadni. De ez nem konkretizálódik eléggé. A világnézeti elmélyülés szocialista fejlődés~~x~~ általános kérdése, követelménye: vonatkozik egyaránt a lakatosra, a természettudósra és az íróra. Nekünk azt kell kidolgozni, milyen különleges feladatokat teremt ez az általános követelmény az írók részére: arról kell őket meggyőzni, hogy világnézeti elmélyülés, gazdagabb élettapasztalat és annak elmélyült eszmei feldolgozása nélkül nem lehetnek jó írók. Tehát szakadatlanul és konkrétan rá kell mutatni az itt felmerülő problémákra. Itt csak egy példát ragadok ki. A tervezet általában véve helyesen beszél arról a közeledésről hozzánk, amely Illyés Gyula utolsó verseiben megnyilvánul. De vajjon csak közeledésről van-e szó, nem pedig liránknak magasabb színvonalra való emeléséről? Ha t.i. Benjamin produkciójának számbajövő részét és több tehetséges ~~xxx~~ lírikusainknak egyes verseit kivesszük, liránk nagy részéből hiányzik a költemény egysége, egységes fiziognómiája. Itt nincs terem e kérdés részletes kifejtésére. Csak arra emlékeztetek, hogy költeményeink tulnyomó részét, még ha első olvasásra eléggé tetszenek is, egy-két nap múlva teljesen elfelejtjük, míg Petőfi, Arany, Ady, József Attila egyes költeményeire évtizedek múltán is pontosan emlékszünk. Ez nem formai kérdés és csak annyiban a legnagyobb költői tehetség kérdése, amennyiben az igazi nagy lírikusban megvan az eszmei tartalom ama mélyen átgondolt és élettapasztalatokban gazdag egysége, amelyből a vers egyéni fiziognómiája kinő. Ez van meg Illyés verseiben és ez teszi őket eseményé liránk fejlődésében. Sajnos Kónya igen jóindulatu és egyes ítéleteiben többnyire referátuma a lírai vitában, valamint a vita maga nem tért rá erre a döntő kérdésre, holott itt van a lírai szematizmus leküzdésének súlyponti kérdése. Tehát: Az eszmei tartalom elmélyült felfogása igen is kell, hogy a közép-pontjában álljon szematizmus elleni harcunkban, de úgy, hogy szakadatlanul konkrétan megmutassuk, melyek ez elmélyülésnek /illetve hiányának/

formái, művészi következményei. Ami elméleti és gyakorlati központi kérdésünk ennek a dialektikus átvevőnek problémáit konkrétan felderíteni.

4. Ezért, ennek hiányából a tervezetben számos olyan hely ^{van} van, amely ajtót nyit a szematizmus művészi és kritikai újrafeléléésének. Így például "álkonfliktusokról" /30. old./ beszél. Ez kétségkívül lényeges probléma. Ismét: nem ismerem azokat a műveket, amelyeket kritizál és így nem tudom megítélni, hogy az adott esetekben velük szemben mennyire van igaz. De megütköztem azon, hogy a "kiemelt munkás" problémáját ^{ál}problémának minősítette. Holott éppen a mi mi fejlődésünkben az a kérdés hogy a magasabb posztra kerülő munkás vagy fiatal értelmiségi hogyan fog magasabbra fejlődni, a nagyobb feladatok következtében, hogyan fogja lelki, szellemi és erkölcsi tartalmait magában mozgósítani, hogyan fog helytállni / vagy helyt nem állni / stb. eleve problémája szocialista építésünknek és kulturforradalmunknak. És ha ez objektív probléma: miért ne lehetne ennek szubjektív lelki, konfliktust előidéző reflexe valamely munkás lelkében? Ismétlem, lehet, hogy az illető szerző ezt a kérdést felületesen, szematikusan oldotta meg, annyira szematikusan, hogy az olvasó előtt - ebben az összefüggésben - ^{ál}problémának tűnik fel. Magában véve azonban nem az és a kritika segítsége az íróknak éppen abban áll, hogy ne álljon meg a konkr. éte lapos megoldásnál, hanem figyelmeztessen a valóságos problémákra. Ugyanebbe a rovatba tartozik Sarkadi darabjának kritikája. ^úHa igaz, hogy az objektív fejlődés a középparasztot választra állítja - és Urban Ernő Ható Ignáca nagyon helyesen és világosan fogalmazza meg ezt a kérdést éppen a középparaszt szempontjából - miért volna eleve helytelen, ha egy író egy adott esetben ezt a problémát úgy érzékíti meg, hogy kihat a konfliktus szélsőséges következményeit, amelyek a katasztrófa széléig vezethetnek, ebben az adott esetben? Ismétlem, nem láttam Sarkadi darabját és így nem tudom megítélni, mennyiben vetette ő fel és oldotta meg helyesen ezt a kérdést. Én csak a bírálat gondolatmenete ellen vitatkozom, amelyben a tipikuságnak az a bürokratikus értelmezése nyilvánul meg, amelyről az orosz vitával kapcsolatban már be-

széltem.

5. Az elért eredmények részleteiről nem akarok vitatkozni. Urban darabját szerintem talbeesüli. Urban érdeme, hogy meglátott egy valósa- gos problémát, hogy azt drámailag helyesen exponálta. Azonban a konfliktus igazi drámai kibonyolítását nem képes magának a konfliktusnak dina- mikájából kifejleszteni és így kénytelen mindenütt cselekményi és hangu- lati pótlékokhoz nyúlni. Szerintem ez a hiba is az általánosságban és egyes részleteiben helyesen meglátott eszmei tartalom nem eléggé elmé- lyült voltából származik. Külön kérdés, amellyel itt nagyon nehéz, volna foglalkozni a Veres Péteré. Nála fel kellene egyszer vetni a huszas éx években uralkodó riportázmódszerproblémáját, ami - egyelőre - megakadá- lyozza őt abban, hogy alakjainak és a társadalmi fejlődésnek ellentmon- dásos folytonosságát, fejlődését, dinamikáját megfelelően ábrázolja. Állapotokat és hely eteket kitűnően ér le, de az átfejlődés rendszeren hiányzik vagy gyenge. Ilyéről már beszéltem.

6. A két front megállapítása /17-18 old./ benyomásom szerint az ellensematizmus teóriájáxx politikai "elmélyítése". Az egészről az a benyomásom, hogy egy politikai kabátot szabtek hozzá a Déry-gombhoz. Ez megnyilvánul abban, hogy a kifejtésben a három szempont teljesen heterogén. A narodniki maradványok bírálata helyes. Már némileg gro- teszki benyomást tesz az, hogy polgári maradvány a mi irodalmunkban - egyedül Déry. Különben teljesen leküzdöttük a polgári ideológia maradványait? A harmadik szakasz, a jelenből való visszavonulás a mult- ba menekülés már egyáltalában nincs politizálva, mint politikai irány tárgyalva, amiben kétségkívül vannak helyes motivumok - de hogyan kerül akkor ez a csizma erre az asztalra? Egyes kérdések /mult megértésének lehetetlensége a jelen feladatainak elmélyült ismerete nélkül kétségki- vül helyes./ De ha a tervezet növekedésünk nehézségeinek ábrázolását követeli, ugy itt vissza kell utalnom az orosz vita tanúságaira, mert a nehézségek merész ábrázolása itt ütközik a legnagyobb akadályokba, nemcsak az írók eszmei hiányos felkészültsége, életismeretük hiányos- sága miatt, hanem konkrét esetekben itt van a legnagyobb ellenállás. A történelmi tematika népszerűségének egyebek közt abban is megtalál-

hatjuk az ~~nkta~~ ~~...~~, hogy ez az a terület, ahol az írók sematikussága baráti frigyre lép a lektorok és kritikusok sematikusságával. /Történelmi kozmétika./

7. Ezek után át kell térnem a Déry kérdésre. Ezt sajnos kissé részletesebben kell megtennem, mert hiszen a tervezetben is a Felelet az egyetlen mű, amelynek részletes elemzését találjuk. Nem véletlenül, mert a tervezet szerzője /vagy szerzői/ érezték, hogy itt mai fejlődésünk fokunknak kulcskérdéséről van szó. Az elemzés beható, de gyökerében helytelen, tipikusan sematikus. Ezért adódnak a végén rejtélyek: hogyan fejlődött Déry - amikor alapjában visszafejlődött? E rejtély megoldására szolgál, hogy Déryben - mint az orvosi tankönyvek a beteg lovában a betegségek, úgy Déryben koncentrálnak állítólag a kapitalizmus magyarországi összes maradványai.

Természetes hogy a bírálat alapja Farkas Zeno és Nagy Julia szerelmi története. Véleményem szerint ez az elemzés hibáknak és félreismeréseknek szakadatlan sorozata. Mindenekelőtt nem igaz az, hogy Nagy Julia ostoba volna. /48/. Déry az első kötetben, a Farkas Zeno ellen megindított egyetemi vizsgálat alkalmával megmutatja, milyen ügyesen, ravaszul és taktikusan zavarja össze Nagy Julia az egész vizsgálatot, hogy Farkas Zenót megmentse. Hogy ő a professzornál tudásban és puszta intelligenciában ~~xx~~ alacsonyabbrendű, az kétségtelen. Erre azonban szerintem teljesen bürokratikus felelet: "a kommunistákat általában nem a tudatlanság és a butaság jellemzi" /48/. Itt a tervezet nem veszi észre azt a valóságos problémát, hogy a kommunizmus - bármennyire tökéletlen kommunista Nagy Julia - fölénye a reakció^S világnézetekkel szemben ugyanis megnyilvánulhat, hogy éppen a kevésbé felvértezett győz eszméileg a jobban felkészült felett. A munkásmozgalomban számtalan példáját találjuk annak, hogy egyszerű munkások, akik tudásban, műveltségben, ~~xx~~ intelligenciában, vagy legalább is intelligenciájuk pallérozottságában messze alatta állnak a szocdem bürokráciának, velük szemben mégis győzelmet arathatnak. A tervezet továbbá nem látja a szerelmi történet eszmei jelentőségét. Ez is olyan kérdés, amellyel a szovjetirodalom és kritika az utolsó időben többször foglalkozott. Például Jermilov ~~ez~~

elvtárs kigunyolta azokat, akik az ugynevezett szerelmi történetek társadalmi és politikai eszmái tartalmát nem értik meg és a mi irodalmunk szempontjából tagadják jogosultságukat. És itt helyesen hivatkoztam Csernisevszkij híres kritikájára Turgenyev novellájáról. Mindezzel szószerint áll Déry regényének e fontos részére is.

Mert a második kötet eszmái tartalma: az egyéni helytállás kérdése. Ez a kérdés - preludesezerűen - felmerül már az első kötetben. Így Bálintnál a jeggyári jelenet, a tüntetés és az Csesenás-epizód; így a professzornál már ott elő van készítve az egyéni helyt-nem-állás. Mert nagyhangu lármázásai nem börtének semmiféle osztályérdeket és így mindenki eltűri azokat a világhírű tudóstól; amikor pedig egy valószínű konfliktus felmerül: az egyetemi vizsgálat, Farkas Zenó gögbe burkolva helyt-nem-állását elvonul Berlinbe. A második kötetben Bálint szakadatlanul nő, mert helytállásának tartalmai lassan átvezetnek a társadalmi helytállás felé. Farkas Zenó társadalmi helyzete következtében az ekkor adott viszonyok között a helytállás kérdése csak individuálisan merülhet fel. Ez a probléma az eszmái tartalma a szerelmi történetek. És a kritika teljesen félreérti a regényt, mert hiszen ennek a szerelmi történetnek az igazi tartalma, hogy Farkas Zenó, amikor helyt kellene állania, amikor be kellene látnia, hogy az élethez való vonatkozása helytelen - elbukik. Eszterhez való visszamenekülése ennek az elbukásnak költői kifejezése: Farkas Zenó továbbra is a régi módon akar élni nem akar megváltozni, nem akar magasabbra fejlődni. Tehát éles ellentétben a tervezet bírálatával itt az anarchizmus csődje, nem pedig "legyőzhetetlensége" van ábrázolva. Hogy itt erről van szó, azt látni, nem kell marxistának lenni. Farkas Zenó nagyon polgári nővére ezt a kérdést jobban megértette, mint a tervezet kritikája.

Nem akarok itt részletekbe menni. Csak utalok arra, hogy amit a kritika Branyikról /48/, Pácius bácsi viselkedéséről /47-48/ mond, az tisztára szemérem. Ez a szemérem abban is megnyilvánul, hogy a kritika egyáltalában nem hajlandó a dolgokat fejlődésükben nézni, nem hajlandó azt látni, hogy az egyéni helytállásnak ilyen központba hely-

zése egy fejlődési utnak egy meghatározott szakaszát ábrázolja írói eszközökkel és ha itt ^{Kesz} végeredményeket keresünk, sematikusán meghatározzuk az egész mű eszmei tartalmát.

Ezekből a hamis premisszákból következik a tervezet hamis konklúziója, az, hogy a Felelet irodalmunkban ^{nak} végső fokon negatív jelensége, hogy Dérynek visszafejlődéséről van szó. Ez pedig eltorzítja a mai irodalom egész beállítását. Belinszkijvel vallom, hogy a kritika feladata egyebek között az is, az írók helyét az irodalomban megállapítani. Most már miféle megállapítás az, ^{amelyre} ha arra a következtetésre ~~haz~~ jutunk, hogy Urbán végső fokon ~~nagy~~ fontos pozitív jelenség, Déry pedig negatív, hogy a Felelet ^u második kötete nélkül ma irodalmunk magasabb fokon állna, mint megjelenése után. A Félreértések elkerülése végett végül ezt a magától értetődő dolgot is ki kell mondani: természetesen kell kritizálni Déry regényét, harcolni kell hibái ellen. De ennek a kritikának, ha helyes akar lenni, két előfeltétele van: az első, hogy megállapítjuk Déry rangját irodalmunkban. /Itt ugyanaz a hiba történik, mint ami Ilyés-nél már kiemelttem - egy bizonyos formája az irodalmi "egyenlősdinek". / A második, hogy Déryt mint kommunista írót kritizáljuk.

8. Ami most már az alapkérdést, a két front elleni harcot illeti, a tervezet maga is elismeri, az aránytalanságot és előre védekezik e vád ellen /32/. De itt nem ~~szükség~~ oldalszámról, hanem tárgyalási módáról értékelésről van szó. A két front ellenes harc, úgy ahogy itt ki van ~~rajz~~ fejtve, lovat ad a szematizmus titkos hívei alá, erősíti azt a politikai platformot, hogy Déryt és társait, mint "idegen elemet" /sőt ellenséget/ ki kell pusztítani irodalmunkból. Ezt a hangot már Gergely Sándor megütötte az írókongresszuson - egyes írók titkos protekciója mellett - ez a hang beszélgetések stb. formájában azóta is nagyon el van terjedve nálunk.

Ami az írói csoportosulásokat illeti, nem érzem magamat illetékesnek konkrét ítéletet mondani, ehhez tulkeveset járok az írók közé, tulkevés íróval van módomban beható beszélgetéseket folytatni. Annyit azonban mond-

hatok, hogy a tervezetben végrehajtott elemzés nem győzött meg. Nemzedékek lélektanát adja a tervezet, nem komoly objektív analízist. Az én egyéni tapasztalataim pedig nem egy esetben egyáltalában nem egyeznek meg ezzel a generáció-pszichológiával. Azonkívül ez az elemzés egyáltalában nem tér ki a szematizmus - nyílt vagy rejtett - támogatására idősebb írók részéről, ami nélkül pedig az ugynevezett "klikk" nem tudná kétségkívül meglévő hatalmi pozícióit tartani. Még kevesebbet tudok mondani a másik csoportosulásról, még azt sem merném saját tapasztalataim alapján határozottan kimondani, hogy van-e ilyen csoportosulás, vagy pedig csak személyi kapcsolatok, ösztönszerű védekezés bizonyos szematikus tendenciák ellen. Egy persze bizonyos: irodalmunkban még nem alakultak ki elvi alapon nyugvó irodalmi irányzatok. Ezért amennyiben csoportosulások vagy csoportosulások felé vezető tendenciák vannak, azoknak nincs komoly elvi alapjuk. A pártszervezet természetesen feladata volna, minden elvtelen klikket szétverni, ugyanakkor azonban elvi alapon nyugvó irodalmi irányzatok ideológiai harcát a lehetőségig támogatni. Ezt a pártszervezet annál inkább tehetné, mert az én - persze főleg hiányos - informáltságom szerint a pártonkívüli írók /Veres Péter, Szabó Pál, Illyés Gyula stb/ nem tartoznak egyik csoportosulásba sem. De ismétlem: ebben a kérdésben nem érzem magam illetékesnek.

9. Végül következtetésem a tervezetről az, hogy nagyon sok helyes és jó megállapítást tartalmaz, de úgy ahogy most van, irodalmi életünknek többet fog ártani mint használni.

Budapest, 1952 április 27.

Lukács György

G.L. zárt fiókjában